

УДК 664(477)

О.М. Кальченко, канд. екон. наук

О.П. Приходько, магістр

С.С. Алексєєнко, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

О.Н. Кальченко, канд. экон. наук

О.П. Приходько, магистр

С.С. Алексеенко, магистр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Olha Kalchenko, PhD in Economics

Oksana Prykhodko, master

Snizhana Aleksieienko, master

Chernihiv National Technological University, Chernihiv, Ukraine

CURRENT STATUS AND TRENDS OF FOOD INDUSTRY OF UKRAINE

Проаналізовано сучасний стан харчової промисловості України та Чернігівського регіону, висвітлено основні показники її функціонування, виділено головні проблеми, що стримують розвиток харчової галузі та окреслено заходи щодо їх вирішення.

Ключові слова: харчова промисловість, виробництво, підприємства, інвестиції, інновації.

Проанализировано современное состояние пищевой промышленности Украины и Черниговского региона, описано основные показатели ее функционирования, выделены главные проблемы, которые сдерживают развитие пищевой отрасли и предложены меры по их преодолению.

Ключевые слова: пищевая промышленность, производство, предприятия, инвестиции, инновации.

The current state of the food industry of Ukraine and the Chernigov region, described the main indicators of its functioning, identify the main problems that hinder the development of the food industry and to propose measures to overcome them.

Key words: food industry, production, enterprise, investment, innovation.

Постановка проблеми. Харчова промисловість була та залишається стратегічно важливою частиною народного господарства країни, ефективно функціонування якої є основним фактором економічного та соціального зростання, головною умовою забезпечення підвищення життєвого рівня населення. Важливість харчової промисловості зумовлена тим, що вона задовольняє потреби населення країни в продовольчих товарах, формує потужний експортний потенціал, робить суттєвий внесок до державного бюджету, сприяє надходженню іноземних інвестицій та надає робочі місця для значної частини населення.

У сучасних умовах прагнення України до європейського співтовариства та поглиблення процесів глобалізації та інтеграції до світової спільноти вітчизняна продукція харчової промисловості повинна відповідати міжнародним стандартам якості та мати високий рівень конкурентоспроможності. Зважаючи на вищесказане, необхідність виявлення проблем харчової промисловості та розроблення шляхів їх вирішення стає важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками вітчизняними науковцями приділяється значна увага питанням розвитку харчової промисловості України. Особливості та тенденції функціонування галузі харчування знайшли відображення у працях Л.В. Дейнеко [1], Е.І. Шелудько [8], А.О. Коваленко, А.О. Заїнчковського, П.Т. Саблука, Г.В. Царя та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних учених аналізуються різні аспекти розвитку харчової

промисловості, а також пропонуються заходи щодо поліпшення функціонування підприємств цієї галузі. Однак у наукових працях не знайшли достатнього відображення тенденції розвитку останніх років та проблеми функціонування харчової промисловості України в умовах економічної нестабільності, що підтверджує актуальність дослідження зазначеного питання.

Мета статті. Метою статті є аналіз і оцінювання сучасного стану та основних тенденцій розвитку харчової промисловості України, виявлення проблем функціонування галузі, а також дослідження особливостей розвитку підприємств харчової промисловості Чернігівського регіону.

Виклад основного матеріалу. Харчова промисловість є однією із провідних галузей вітчизняної економіки, яка за обсягами виробництва поступається лише чорній металургії, забезпечуючи більше 15 % промислової продукції України.

Важливість харчової промисловості підтверджується тим, що підприємства зазначеної галузі формують продовольчу безпеку країни, забезпечують населення необхідними продовольчими товарами, видатки на споживання яких становлять понад 60 % загальних грошових витрат населення. Вагоме місце у комплексі харчової індустрії посідають десятки підгалузей, основними серед яких є: цукрова, молочна, олійно-жирова, хлібопекарська, плодоовочева, кондитерська, м'ясна, рибна, лікєро-горілочна тощо.

Харчова галузь України має всі передумови для ефективного розвитку та піднесення – сприятливий природний, ресурсний та людський потенціали, продуктивне використання яких забезпечило б належне місце країни на світовому та вітчизняному ринку продовольчих товарів.

Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років та нестабільність економічної ситуації останніх часів наклала свій відбиток на багато галузей національного господарства, у тому числі й на харчову промисловість. Саме під впливом кризових процесів в економіці відбувся суттєвий спад у харчовій промисловості України в 2008–2009 та в 2013 роках (рис. 1).

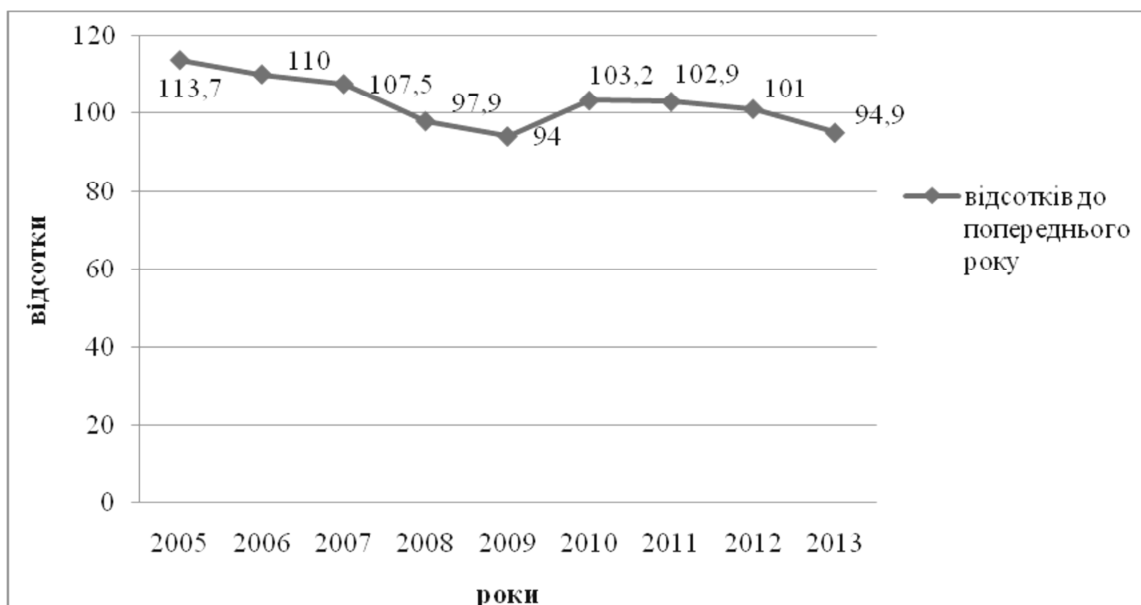

Рис.1. Динаміка індексів промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів

Джерело: [2].

Останнім часом у порівнянні з 2005 р. спостерігається зниження індексу промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, що

пов'язано з підвищенням конкуренції на зовнішньому ринку продуктів харчування та вимог до їх якісних характеристик. Також більше ніж 30 % домогосподарств країни мають доходи на душу населення менше прожиткового мінімуму, що зменшує попит споживачів на певні продукти харчування. Значно впливає на спад виробництва відсутність державної підтримки розвитку галузі, що зумовлює зниження ефективності функціонування вітчизняних підприємств, збільшення платежів до бюджету та, як наслідок, обмеженість можливостей вкладення коштів в оновлення та модернізацію виробничих потужностей суб'єктів господарювання.

Зниження індексу промислової продукції у 2013 році відбулося, у першу чергу, внаслідок зменшення обсягів виробництва підакцизної групи товарів через підвищення ставок акцизного податку. Зокрема, у виробництві тютюнових виробів обсяги промислової продукції знизились на 8,2 %, дистиляції, ректифікації та змішуванні спиртних напоїв – на 10,9 %, виробництві виноградних вин – на 6,4 % [3]. Також зниження індексу зумовлено зменшенням обсягів виробництва олії соняшникової нерафінованої через недостатні обсяги сировини врожаю 2012 року та значне зниження обсягів виробництва цукру білого кристалічного бурякового внаслідок зменшення посівів цукрових буряків у 2013 році.

Саме продукція харчової промисловості займає значну частину експортного потенціалу нашої країни. Вітчизняна харчова продукція постачається до багатьох країн світу: Російської Федерації, Білорусі, Італії, Німеччини, Польщі, Іспанії та ін.

Але зовнішньоторговельний обіг основних видів продукції харчової та переробної промисловості за 12 місяців 2013 року становив 13246,8 млн дол США, що порівняно з відповідним періодом 2012 року менше на 309,1 млн дол або на 2,3 %. За 2013 рік експортовано продукції харчової та переробної промисловості на суму 8256,4 млн дол США, що порівняно з 2012 роком менше на 552,7 млн дол США або на 6,3 % [3].

Також харчова галузь України є досить привабливою для вітчизняних та закордонних інвесторів (рис. 2). За даними Державної служби статистики, ця галузь займає 2-е місце за обсягами прямих іноземних інвестицій (після металургії, в яку традиційно спрямовується понад 40 % усіх іноземних інвестицій) [4].

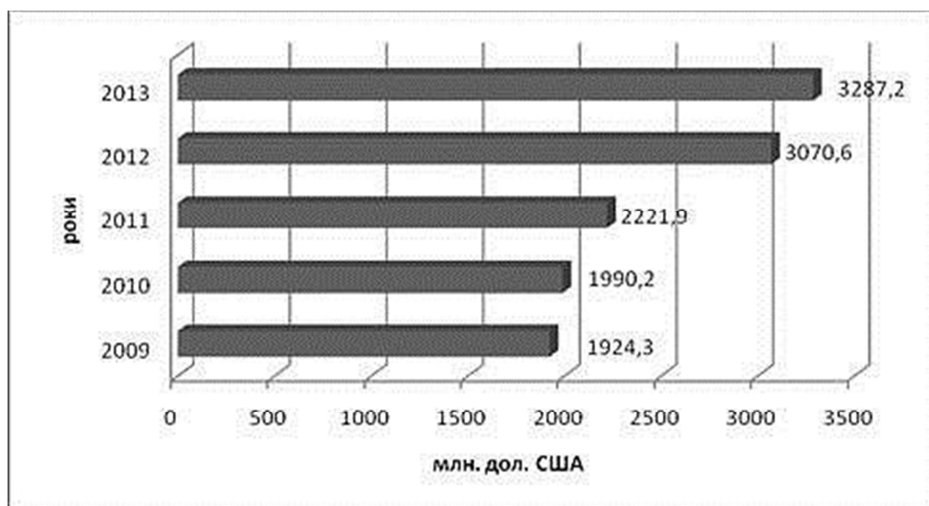

Рис. 2. Обсяги прямих іноземних інвестицій у харчову промисловість України
Джерело: [6].

За останні три роки обсяги прямих іноземних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та інших виробів зросли в 1,7 разів (або на 65,2 %) з 1,9 до 3 млрд дол США.

У структурі прямих іноземних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2013 році найбільшу частку складають інвестиції у виробництво напоїв (45,4 %), виробництво інших харчових продуктів (какао, шоколаду та цукро-

вих кондитерських виробів, цукру, чаю та кави, прянощів та приправ, готової їжі та страв) (16,5 %), виробництво олії та тваринних жирів (13,7 %), виробництво молочних продуктів (6,1 %), перероблення та консервування фруктів і овочів (4,2 %), виробництво тютюнових виробів (4,2 %), виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів (4 %), виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів (2,2 %), виробництво м'яса та м'ясних продуктів (2,2 %), виробництво готових кормів для тварин (1 %) [3]. Основними країнами-інвесторами у харчову промисловість України останніми роками є Нідерланди, Кіпр, Швеція, Велика Британія, Німеччина та Російська Федерація.

Але, незважаючи на позитивні тенденції збільшення обсягів інвестування, виробничо-технічна база підприємств харчової промисловості залишається дуже застарілою, а недостатність власних коштів та державної підтримки таких підприємств залишають проблему інноваційного оновлення матеріально-технічної бази однією із найважливіших.

Дослідження розвитку харчової промисловості є актуальним не лише в масштабі країни, але й у регіональних межах, оскільки є просторові відмінності та особливості виробництва продукції цієї галузі. Аналіз зміни обсягів виробництва харчової промисловості у розрізі регіонів (рис. 3) свідчить, що позитивні структурні зміни спостерігаються лише у 8 регіонах України, інші ж області демонструють зниження темпів росту виробництва.

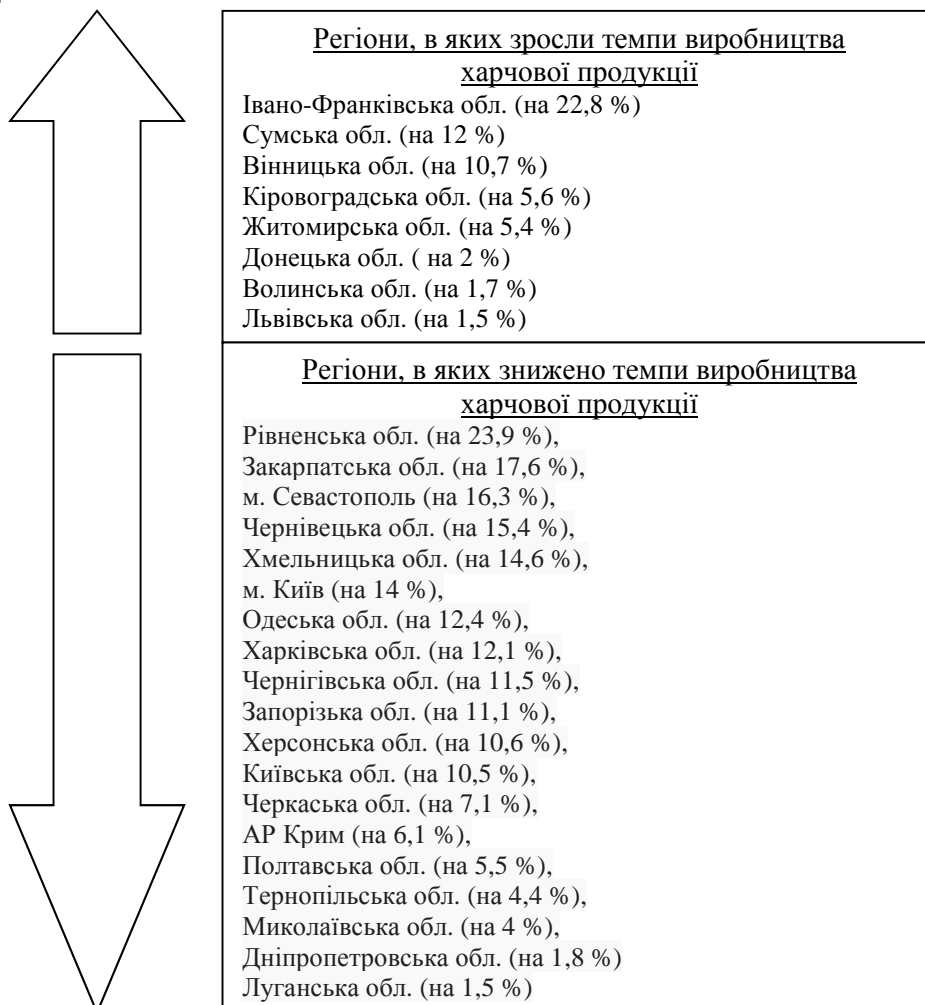

Рис. 3. Темпи приросту/зниження обсягів виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів по регіонах за 2013 рік у порівнянні з 2012 роком

Джерело: [3].

У Чернігівському регіоні харчова промисловість займає важливе місце, а її підприємства мають достатньо широку спеціалізацію. Харчова галузь та переробка сільськогосподарських продуктів Чернігівської області у 2013 році налічує більше 100 великих та середніх підприємств (11 підприємств працюють у сфері м'ясної промисловості, 6 підприємств з промислового перероблення овочів та фруктів, 18 – у молочній промисловості, 10 – з виробництва крохмалю та обробленню зерна, 20 – виготовляють хліб та хлібобулочні вироби, 4 – займаються виробництвом цукру, 2 – з виробництва шоколадних і кондитерських виробів, 7 – з виробництва етилового спирту, 3 – з виробництва пива, 2 – виготовляють мінеральні води та прохолодні напої та інші) з річними обсягами реалізації продукції понад 5,4 млрд грн, 12,5 тис. працівників задіяні у виробництві. Крім них, функціонує понад 400 малих підприємств, які переробляють сільськогосподарську продукцію. Питома вага харчопереробної галузі становить близько 50 % у загальному обсязі випуску промислової продукції області, з якої три чверті припадає на виробництво тютюну, пива та молочну промисловість. У загальному обсязі виробництва 25,0 % займає тютюнова галузь, 24,1 % – виробництво пива, 24,6 % – молочна галузь, 5,1 % – м'ясна, 5 % – виробництво хліба та хлібобулочних виробів, 3,5 % – кондитерська галузь, 3 % – виробництво зерна і крохмалю, 6,6 % – займають інші галузі [5].

Отже, харчова промисловість Чернігівщини забезпечує населення широким асортиментом м'ясної, молочної, борошномельно-круп'яної, хлібопекарської продукції, кондитерськими виробами та напоями.

В області виробляється 6,6 % від загального обсягу виробництва в Україні макаронних виробів, 8,6 % жирних сирів, 3,7 % вершкового масла, 3,6 % круп, 2,1 % цукру-піску, 1,3 % борошна [7]. Але, незважаючи на пріоритетність харчової галузі в Чернігівській області, на сьогодні спостерігається тенденція до зниження обсягів виробництва більшості видів продуктів харчування (табл.).

Таблиця

Виробництво основних видів харчових продуктів, напоїв Чернігівської області, тонн

Продукція	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Вироби ковбасні	2182	1616	1175	1196	1282
Олія соняшникова нерафінована	4277	6592	6920	7307	6190
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене)	9286	7796	5815	7419	11 251
Масло вершкове	4624	5615	4290	4780	3484
Сири жирні	15 635	16 516	17 459	14 427	14 209
Борошно пшеничне та житнє	41 893	41 400	41 990	30 835	30 527
Крупи	20 822	16 174	13 172	14 922	13 261
Крохмаль картопляний	1973	2106	2019	3056	2411
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання	51 794	50 411	47 991	43 858	39 022
Вироби макаронні, локшина та вироби борошняні подібні	9868	8861	9731	9374	6758
Цукор білий кристалічний	16 398	33 386	49 182	45 168	26 415
Шоколад та готові харчові продукти, що містять какао	3280	2392	2985	2720	2469
Вироби кондитерські цукрові (у т. ч. шоколад білий), що не містять какао	3558	2830	2475	2744	2523
Горілка з вмістом спирту менше 45,4 %, тис. дол	57	6	10,3	13,4	21,8
Води натуральні мінеральні газовані, тис. дол	2831	3080	2430,9	2333,7	2118,0

Джерело: [7].

Такі коливання пов'язані як із зовнішніми факторами, так і внутрішніми чинниками і можуть свідчити про зміну платоспроможного попиту внаслідок зменшення купівельної спроможності споживачів, зниження конкурентоспроможності продукції, скорочення посівних площ зернових та технічних культур, зниження ефективності використання виробничих потужностей тощо. Тому стратегічним завданням ефективного розвитку підприємств харчової промисловості Чернігівського регіону є забезпечення відповідності їх видів діяльності наявному виробничому та природно-ресурсному потенціалу, інноваційне оновлення матеріально-технічної бази, а також забезпечення задоволення потреб населення області в продуктах харчування належної якості.

Подальший розвиток харчової промисловості як країни, так і регіонів нерозривно пов'язаний із впровадженням інноваційних розробок, сучасного обладнання та технологій на підприємствах цього комплексу. Ці процеси залежать від здійснення капітальних інвестицій, які є основою інноваційної діяльності підприємств. Обсяг капітальних інвестицій у підприємства харчової промисловості Чернігівського регіону (рис. 4) свідчить про нестабільну динаміку цього показника.

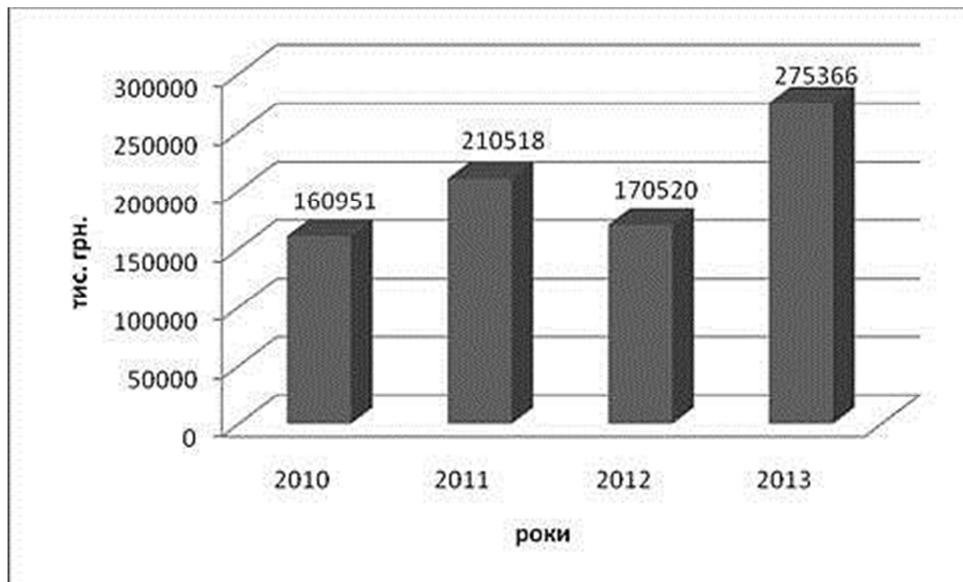

Рис.4. Обсяг капітальних інвестицій у підприємства харчової промисловості Чернігівської області
Джерело: [7].

Коливання обсягів капітальних інвестицій є наслідком дії ризиків інвестування, що пов'язані із законодавчими обмеженнями, низьким рівнем конкуренції, неможливістю передбачити рівень прибутків, а також наслідком дії специфічних факторів на рівні окремих підприємств, таких як: наближеність до природно-сировинних ресурсів, центрів економічного розвитку (ринків збуту, постачальників, наукових центрів); доступність та якість трудових ресурсів тощо.

Також важливими факторами, що стримують активізацію інноваційних процесів у харчовій промисловості, є високий рівень інноваційних витрат та їх значний термін окупності, низький рівень наукового забезпечення інноваційних процесів, відсутність державної підтримки інноваційних впроваджень.

Важливим питанням для вітчизняних підприємств харчової промисловості залишається проблема якості та безпеки продуктів харчування, що ними виробляються.

На відміну від європейських країн, головним критерієм для вітчизняних товаровиробників і споживачів є зовсім не якість продуктів харчування, а їх ціна. Норми безпеки, що містяться в державних стандартах, є незмінними вже тривалий час, зусилля вітчизняних стандартизаторів та споживачів часто ігноруються державними інститутами. Через нее-

фективність державного контролю в Україні продовжують випускатися низькоякісні вітчизняні продукти та імпортуватися харчі й напівфабрикати сумнівної якості [4].

Отже, основними чинниками, що стримують розвиток харчової промисловості України, є:

- висока залежність від загальноекономічної та політичної ситуації у країні, стану ресурсної бази підприємств та купівельної спроможності населення;
- значна зношеність виробничих потужностей підприємств харчової промисловості та висока вартість їх оновлення;
- відсутність досконалої нормативно-законодавчої бази регулювання харчової промисловості та належної державної підтримки;
- відсутність чіткої інвестиційно-інноваційної політики та низький рівень інвестиційного забезпечення інноваційних процесів у галузі харчування.

Висновки. Таким чином, основними стратегічними завданнями підвищення ефективності функціонування харчової промисловості України є:

- покращення інвестиційної привабливості та активізація інвестування інноваційних проектів та програм у харчовій промисловості;
- здійснення модернізації обладнання та впровадження сучасних технологій у виробничий процес підприємств харчової галузі;
- впровадження систем контролю за якістю та відповідністю продуктів харчування світовим стандартам;
- стимулювання експорту та обмеження імпорту продуктів харчування;
- забезпечення цінової доступності продукції галузі для різних верств населення України;
- відповідність специфіки харчових підприємств регіонів ресурсному потенціалу і природно-кліматичним умовам тощо.

Впровадження вищенаведених завдань допоможе вітчизняній галузі харчування вийти на новий рівень розвитку та підвищити рівень національної економіки.

Список використаних джерел

1. Дейнеко Л. В. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу / Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". – К., 2013. – 120 с.
2. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Офіційна веб-сторінка Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
4. Пашнюк Л. О. Харчова промисловість України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Л. О. Пашнюк // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9–10. – С. 60–63.
5. Програма інвестиційного розвитку Чернігівської області на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Чернігівської обласної державної адміністрації. – Режим доступу : <http://cg.gov.ua>.
6. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : статистичний збірник // Державний комітет статистики України. – К., 2014. – 47 с.
7. Статистичний щорічник Чернігівщини за 2013 рік / за ред. Д. І. Ашихміної. – Чернігів : Головне управління статистики у Чернігівській області, 2014. – 454 с.
8. Шелудько Е. І. Структурно-технологічні засади модернізації харчової промисловості України [Електронний ресурс] / Е. І. Шелудько // Ефективна економіка. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua.